

सर्व कनिष्ठ आणि तत्सम महाविद्यालयामध्ये
निवडणूक साक्षरता कार्यक्रम राबविण्याबाबत
मार्गदर्शक तत्वे.

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक: संकिर्ण-२०२३/प्र.क्र.३३४/एस.डी.-४
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : - ३१ जानेवारी, २०२४.

संदर्भ:-१) शासन परिपत्रक क्रमांक: संकिर्ण-२०२३/प्र.क्र.३३४/एस.डी.-४, दिनांक ३० ऑक्टोबर, २०२३
२) सह सचिव, शिक्षा मंत्रालय स्कूल शिक्षा और साक्षरता विभाग यांचे पत्र क्र . D.O .No. 7-16 /
2022-INS.5, दिनांक १४ नोव्हेंबर, २०२३

शासन परिपत्रक:-

विशेष संक्षिप्त पुनरिक्षण कार्यक्रम, २०२४ अंतर्गत राज्यातील सर्व शाळेतील (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) सर्व विद्यार्थ्यांची मतदार यादीमध्ये मतदार म्हणून नाव नोंदणी करण्याचा उपक्रम राबविण्याबाबतच्या सुचना संदर्भीय क्र. १ अन्वये निर्गमित केल्या आहेत.

कनिष्ठ व तत्सम महाविद्यालयांमध्ये तरुण मतदार मोर्च्या प्रमाणात शिक्षण घेत आहे. या तरुण मतदाराला देशाच्या, राज्याच्या निर्णय प्रक्रियेत सहभागी करण्याचा मार्ग म्हणजे त्यांची मतदार यादीत नोंद करणे आणि त्यांना मतदान करण्यास प्रोत्साहित करणे, देशाच्या निवडणूक प्रक्रियेत तरुणांचा सहभाग वाढवण्यासाठी निवडणूक साक्षरता कार्यक्रम राबवण्यासंबंधी शिक्षा मंत्रालय स्कूल शिक्षा आणि साक्षरता विभाग व केंद्रीय उच्च शिक्षण विभाग आणि भारत निवडणूक आयोग यांच्यात सामंजस्य करार झालेला आहे. संदर्भीय क्र. २ अन्वये सदर कराराच्या अनुषंगाने मतदारांना माहिती देणे आणि विशेषत: तरुणांमध्ये निवडणूक सहभाग वाढवणे हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी राज्यातील सर्व कनिष्ठ आणि तत्सम महाविद्यालयांमध्ये निवडणूक साक्षरता कार्यक्रम राबवण्याबाबत कळविण्यात आले आहे. यानुषंगाने राज्यातील सर्व कनिष्ठ आणि तत्सम महाविद्यालयांमध्ये निवडणूक साक्षरता कार्यक्रम राबवण्याबाबत शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) यांनी खालील मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करावे.

१. नवमतदार नोंदणीसाठी पात्रतेच्या प्रत्येक अर्हता दिनांकानंतर (प्रत्येक वर्षातील १ जानेवारी, १ एप्रिल, १ जुलै आणि १ ऑक्टोबर रोजी १८ वर्ष पूर्ण असणे आवश्यक) तसेच, मतदार याद्यांच्या वार्षिक संक्षिप्त पुनरीक्षण कार्यक्रमादरम्यान (प्रत्येक वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीत) पात्र विद्यार्थ्यांची सुलभतेने मतदार नोंदणी करून घेता यावी, हा उद्देश आहे. या उद्दिष्टपूर्तीसाठी वयाची १७ वर्ष पूर्ण केलेल्या विद्यार्थ्यांची माहिती विनासायास उपलब्ध व्हावी

याकरता, एकात्मिक जिल्हास्तरीय शैक्षणिक माहिती प्रणाली [UDISE (Unified District Information System for Education)], अखिल भारतीय उच्च शिक्षणविषयक सर्वेक्षण [All India Survey on Higher Education (AISHE)] तसेच विद्यार्थ्यविषयीच्या इतर माहितीसाठ्यांचा उपयोग करू घेता यावा, या अनुषंगाने संस्थात्मक कार्यपद्धतीची आखणी करावी. मात्र हे करताना माहितीची गोपनीयता आणि संरक्षण या तत्वांचा भंग होणार नाही याची पूर्ण खबरदारी घ्यावी. या माहितीच्या आधारे विद्यार्थ्यांची मतदार नोंदणी करून घेण्यासाठी भारत निवडणूक आयोगाने उपलब्ध करून दिलेली ऑनलाइन पोर्टल (voters.eci.gov.in) आणि Voters Helpline या मोबाइल ॲपचा वापर करावा. महाविद्यालयातील १८ वर्षे पूर्ण झालेला एकही विद्यार्थी मतदार नोंदणीपासून वंचित राहणार नाही याबाबत संस्थात्मक योजना करावी. विशेषतः विद्यार्थ्यांच्या महाविद्यालयातील प्रवेशाच्या टप्प्यापासूनच त्यांची मतदार नोंदणी करून घ्यावी. या माध्यमातून देशभरातील प्रत्येक विद्यार्थ्याला वयाची १८ वर्षे पूर्ण केल्यानंतर तत्काळ मतदार ओळखपत्र देण्याचे भारत निवडणूक आयोगाचे महत्वाकांक्षी उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी एक मजबूत यंत्रणा विकसित करावी.

२. नव / भावी मतदारांसाठी कनिष्ठ व तत्सम महाविद्यालयांमध्ये निवडणूक साक्षरता मंडळांची (Electoral Literacy Clubs - ELCs) स्थापना करावी. ही मंडळे योग्यरीत्या कार्यरत राहावीत यासाठी राज्यातील शैक्षणिक विभागांमध्ये जबाबदीरीची भावना निर्माण करण्याच्या उद्देशाने संस्थात्मक आराखऱ्याची आखणी आणि अंमलबजावणी करावी. यासोबतच विद्यार्थ्यांना देशाची निवडणूक यंत्रणा आणि व्यवस्थेविषयीची संपूर्ण माहिती व्हावी आणि त्यांच्यामध्ये स्वताची मतदार म्हणून नोंदणी करण्याची, तसेच प्रत्येक निवडणुकीत माहितीपूर्ण, नैतिकतेला धरून, उत्साहाने मतदान करण्याची इच्छा निर्माण व्हावी या उद्देशाने, नियमित अभ्यासक्रमांसह इतर जागृतीपर उपक्रमांची आखणी आणि अंमलबजावणी करावी.

३. निवडणूक साक्षरता मंडळांतर्गत उपक्रमांच्या आयोजनासंदर्भात महाविद्यालयांमधील मंडळांसाठी नेमलेल्या संपर्क शिक्षकांसाठी (Nodal Teacher) ऑनलाइन/ऑफलाइन अथवा मिश्र स्वरूपातील प्रशिक्षण आयोजित करावे. यासोबतच निवडणूक साक्षरता मंडळांचे उपक्रम राबवण्यासाठी अशा मंडळांच्या कॅम्पस ॲम्बेसेडरची अर्थात सदिच्छादूताची नियुक्ती करून त्यांना प्रशिक्षित करावे.

४. प्रौढ साक्षरता आणि मूलभूत शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमांमध्ये निवडणूक साक्षरतेशी संबंधित घटकांचा समावेश करावा. प्रत्येक व्यक्तीला दैनंदिन जगण्यात उपयुक्त ठरू शकेल अशा पद्धतीने निवडणूक प्रक्रियेविषयी साक्षर करण्यासाठी शैक्षणिक सामग्री विकसित करावी.

५. निवडणूक साक्षरतेविषयी प्रचार-प्रसारासाठीचे साहित्य निवडणूक आयोगासोबत सल्ला-मसलतीने तयार करावे आणि प्रचार-प्रसाराठी उपलब्ध आणि उपयुक्त असलेल्या विविध

माध्यमांचा वापर करून हे साहित्य कनिष्ठ व तत्सम महाविद्यालयांच्या विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचेल याची निश्चिती करावी.

६. कनिष्ठ व तत्सम महाविद्यालयांमध्ये विद्यार्थ्यांना एकत्रित आणून राबवता येणारे तसेच विद्यार्थ्यांच्या सहभागाला चालना देणारे उपक्रम राबवावेत. विद्यार्थ्यांना मतदान करण्याची शपथ द्यावी, अभिरूप मतदान (Mock Election) उपक्रमाचे आयोजन करावे, ईलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (Electronic Voting Machine EVM) आणि मतदारांच्या पडताळणीसाठीचे मतदान पावती यंत्र (Voter verifiable paper audit trail - WPAT) यांची प्रात्यक्षिके आयोजित करावीत, विद्यार्थ्यांना भारत निवडणूक आयोगाने मतदारांसाठी तयार केलेल्या मोबाइल ॲप्सची माहिती द्यावी, निवडणूक यंत्रणा आणि व्यवस्था याविषयीचे शिक्षण आणि प्रसाराचे उद्दिष्ट साध्य करू शकतील, अशा स्पर्धाचे आयोजन करावे.

७. राष्ट्रीय मतदार दिनाला (२५ जानेवारी) विद्यार्थ्यांचा सहभाग असलेल्या मतदार साक्षरता आणि जागृतीविषयक प्रभादी उपक्रमांचे आयोजन करावे. या प्रसंगी महाविद्यालयातील नवमतदारांना मतदार ओळखपत्राचे वाटप करावे. तसेच निवडणुकीच्या काळातही विद्यार्थ्यांचा सहभाग असलेल्या मतदार जागृती मोहिमा आणि उपक्रम राबवावेत.

८. निवडणूक साक्षरतेच्या या संपूर्ण कार्यक्रमाची उद्दिष्टे साध्य घावीत तसेच या संपूर्ण कार्यक्रमाचे स्वरूप बिगर राजकीय आणि निःपक्षपाती राहील याची निश्चिती करण्यासाठी कनिष्ठ व तत्सम महाविद्यालयांमधील निवडणूक साक्षरता कार्यक्रमाची नियमित पाहणी करावी.

९. निवडणुकीच्या काळात शाळा/महाविद्यालयाच्या इमारती मतदान केंद्र म्हणून वापरल्या जात असतात. ही बाब गृहीत धरून प्रत्येक शाळा/ महाविद्यालयाच्या इमारती या प्रत्येक व्यक्तीला, विशेषतः दिव्यांग व्यक्तीला वावरण्याच्या दृष्टीने सुलभ असतील याची निश्चिती करावी, यासाठी इमारतीच्या संरचनेअंतर्गत निश्चित मानकांनुसार ये-जा करण्यासाठीची उतरंड (रॅम्प) उभारावी. (चढ-उताराचे प्रमाण १:१० - ramps with १:१० gradient slope). इमारतीमध्ये प्रत्येक व्यक्तीच्या वापराच्या दृष्टीने सुलभ असतील अशा प्रकारची आणि पुरेशा संख्येने पुरुष आणि महिलांसाठीची स्वतंत्र स्वच्छतागृहे/शौचालये असावीत. पुरेशी आणि योग्य प्रकाश / वीज व्यवस्था उपलब्ध असावी.

१०. वर नमूद केलेले सर्व उपक्रम, तत्त्वे, सूचना आणि निर्देश यांची अंमलबजावणी करावी. सर्व कनिष्ठ व तत्सम महाविद्यालयांनी हे सर्व उपक्रम तसेच तत्त्वे, सूचना आणि निर्देश आपल्या अधिकारी आणि कर्मचारी यांच्या दैनंदिन कामकाज आणि जबाबदारीचा अविभाज्य भाग बनावेत, यासाठी संबंधित संस्थांना आवश्यक ते निर्देश जारी करावेत.

११. या संपूर्ण उपक्रमाशी संबंधित केलेली अंमलबाजवणी, कार्यवाही; तसेच या संपूर्ण प्रक्रियेतून मिळालेल्या फलश्रुतीचा सविस्तर अहवाल तयार करून दस्तावेजीकरण करावे; आणि शालेय शिक्षम व क्रीडा विभागाला पाठवावा. या संपूर्ण प्रक्रियेदरम्यानच्या यशोगाथांचा प्रभावी पद्धतीने प्रचार-प्रसार करावा.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून, त्याचा संकेतांक २०२४०९३१४४९३६७४२१ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(इ. मु. कांडी)
सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई,
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
३. मा. उपमुख्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
४. मा. अध्यक्ष, विधानसभा, महाराष्ट्र, मुंबई,
५. मा. सभापती, विधानपरिषद, महाराष्ट्र, मुंबई,
६. मा. मंत्री, शालेय शिक्षण यांचे खाजगी, मंत्रालय, मुंबई-३२.
७. मा. अपर मुख्य सचिव तथा मुख्य निवडणूक अधिकारी मंत्रालय, मुंबई.
८. प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
९. आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र, पुणे
१०. राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई
११. संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे
१२. जिल्हाधिकारी तथा जिल्हा निवडणूक अधिकारी, (सर्व),
१३. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१४. शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१५. निवड नस्ती.